

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2025/03/zsinka-laszlo-az-amerikai-kulpolitika-hegemonfordulata-az-1930-1940-es-evekben-15-04-03/>

Zsinka László

Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

Tanulmányunkban bemutatjuk az amerikai külpolitika alapvető – és napjainkig ható – következményekkel járó fordulatát a második világháború során. Az Egyesült Államok 1944–45-től felvállalta az újonnan létrehozott világrend vezetését, ami az izolacionista hagyományokkal való szakítást jelentette. A liberális világrenddel kapcsolatos elképzeléseket a Rooseveltnél által képviselt Grand Design foglalta koherens rendszerbe. Bár teljes megvalósulása a kibontakozó hidegháború miatt nem volt lehetséges, a Grand Design öröksége a születő ENSZ-en és más nemzetközi intézményeken keresztül nagyban meghatározta a világrend alakulását. Rooseveltnél és tanácsadói megrázó gazdasági és politikai krízisek hatására jutottak arra a következtetésre, hogy az Egyesült Államoknak vállalnia kell a vezető szerepet, s az ezzel kapcsolatos elképzeléseik is e tapasztalataik alapján szerveződtek rendszerbe. A jelen gondolatmenet nem elsősorban a Grand Design elemzésére törekszik, hanem azokat a bonyolult okokat és motívumokat kívánja feltárni, amelyek alapján az Egyesült Államok az aktív külpolitika mellett döntött. Tehát a leíró analízis helyett inkább az eredet, illetve az ok-okozati összefüggések bemutatását tartjuk szem előtt. Nem szabad elfelejteni, hogy a 20. századi hatalompolitika egyik legfontosabb változásáról van szó, aminek elemző oktatása a középiskolai tananyag keretei között is számottevő fontossággal bír. Ehhez kíván segítséget adni a jelen tanulmány.

Kulcsszavak: hegemonia, izolacionizmus, idealizmus/realizmus, multilateralizmus, liberális világrend

Bevezetés

1945-ben az amerikai külpolitika aktivizálódása a megelőző fél évszázad páratlan gazdasági növekedésére támaszkodott, de hegemonista irányváltását két krízis hozta mozgásba. Mindkettő szerteágazó belpolitikai és nemzetközi következményekkel járt. Egyrészt a nagy gazdasági világválság, amely nemzeti szinten ellehetetlenítette a hagyományos *laissez faire* gazdaságpolitikát, és rámutatott a nemzetközi gazdasági együttműködés elkerülhetetlenségére. Másrészt a második világháború és előzményei, ami külpolitikai passzivitás esetén feltárta az Egyesült Államok hosszútávú geopolitikai sebezhetőségét az eurázsiai nagyhatalmak hegemon kísérleteivel szemben, továbbá a küzdelem végére nyilvánvalóvá tette az amerikai gazdaság kivételes erejét. A gazdasági világválságra adott

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.
Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

válaszként a keynesianizmus terjedésével átalakult az amerikai gazdaságpolitika, és az intézményes kooperáció szükségessége nemzetközi szinten is megfogalmazódott. A világháború végére a mértékadó gazdasági és politikai érdekcsoportok nagyrészt elfogadták, hogy az aktív nemzetközi szerepvállalás előnyökkel jár az Egyesült Államok számára.

Ráadásul a világháború felgyorsította az európai hatalmak hanyatlását, és hatalmi vákuumot hozott létre, ahová az Egyesült Államok könnyen benyomulhatott. Végül a világtársadalommal kapcsolatos gondolkodásmód is gyökeresen átalakult. A szabadság, a demokrácia és béke védelme új kötelezettségeket rótt az államra. Nem véletlen, hogy *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatát* (1948) a második világháború humanitárius tragédiái után fogadták el, és előkészítésében Roosevelttel özvegye is szerepet vállalt. Az alapvető jogok kodifikálásán túl az ENSZ és társintézményeinek koncepciója is illeszkedett a liberális világtársadalom felfogásába, ahol a békét, biztonságot és jólétet nemzetközi intézmények garantálják. Ettől fogva a nemzetek feletti intézményekbe vetett hit Roosevelttel és a demokraták politikai örökségévé vált az Egyesült Államokban.

Tanulmányunk első részében az amerikai hegemonia két világháború közötti előzményeivel foglalkozunk. Az amerikai hegemonia kibontakozását a második világháború végén a tanulmány második része tárgyalja, amely a következő számunkban jelenik meg.

Hegemóniaciklusok Az alábbiakban arra törekszünk, hogy körbejárjuk azokat a motívumokat, amelyek az Egyesült Államok hegemonista fordulatához vezettek. Ennek során gazdasági, belpolitikai, diplomáciai, katonai és geopolitikai szempontokat egyaránt tárgyalunk. Gondolatmenetünket a hegemóniaciklusok elmélete – a brit és az azt követő amerikai hegemonia összevetése – foglalja tágabb keretbe.¹ Ez a szemléletmód bemutatja, hogy a hegemon hatalom gazdasági erejének növekedése miatt tehet szert a nemzetközi rendszerben vezető pozícióra, de felemelkedésének első szakaszában általában nem vállalja a hegemonia fenntartásának katonai és intézményi költségeit. Ez az „olcsó hegemonia időszaka”, amikor a vezető pozíciót a felemelkedő nagyhatalom robusztus gazdasági előretörése biztosítja. Így jellemezhető a brit hegemonia 1815 és 1880 között (első ipari forradalom, kereskedelmi állam), az amerikai 1890-től 1945-ig (második ipari forradalom, izolacionizmus), és a megerősödő Kína az 1980-as évektől a 2008-as válságig.

A hegemóniaciklus második szakaszában a vezető nagyhatalom egyre aktívabb és költségesebb külpolitikát folytat, megerősödő ellenfeleivel szemben növeli katonai kiadásait, bevonul bizonyos területekre, vagy nemzetközi intézményeket hoz létre, és azokon keresztül gyakorolja hatalmát. Ennek oka általában a gazdasági versenytársak megjelenése. Ha a gazdasági fölény önmagában már nem elegendő, vagy leáldozóban van, egyre nagyobb mértékben szükség lehet a politikai-katonai megoldásokra. Ez figyelhető meg Nagy-Britannia esetében a 19. század végén (birodalom kialakulása, vetélytársak megjelenése, stratégiai övezetek megszállása), az Egyesült Államok esetében pedig a második világháború utáni évtizedekben (nemzetközi intézmények létrehozása, magas katonai kiadások).

A hegemonia gyakorlása többféle módon történhet. A brit modell unilaterális módon érvényesítette a hegemoniából eredő előnyöket partnereivel szemben, nem épített ki nemzetközi intézményeket, és a vetélytársak megjelenésével „kereskedelmi államból” „birodalom” alakult át. Az amerikai modell inkább a multilaterális megközelítésre hajlott.

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.
Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

1945-ben a nemzetközi intézményeken keresztül gyakorolt vezető szerep felé mozdult el. A második világháború utáni két-három évtizedben az Egyesült Államok irányító szerepének virágkorát az biztosította, hogy a hegemonia költségeit megérte vállalni az irányító szerep adta előnyökért. Másfelől a hegemon hatalom biztosította stabilitás számos országot együttműködésre készített, mert elegendő ellentételezése volt a vezető szerep elfogadásának.

Az amerikai irányítás tekintélye először az 1960–70-es évek fordulóján rendült meg a vietnámi háborúval, az amerikai áruk versenyképességének gyengülésével, az aranydeviza standard 1971-es megszűnésével, valamint az Egyesült Államok morális tekintélyének válságával. Mivel az Egyesült Államok azóta több ízben megújította technológiai, gazdasági és katonai versenyképességét, és az előző századfordulón hanyatlásnak induló Nagy-Britanniától eltérően egyelőre egyetlen hatalom sem előzte meg, az amerikai hegemonia jövőjére vonatkozóan nehéz jóslatokba bocsátkozni. Ezzel együtt a hegemoniaciklusok elmélete szerint a gazdasági hegemonia politikai-katonai befolyásra váltása már az „érettség” vagy a „birodalmi túlterjeszkedés” jele, amitől a „hanyatló szakasz” nincs messze. A jelen tanulmány nem kíván ítéletet alkotni az Egyesült Államok esetleges jövőbeli hanyatlását és Kína felemelkedését illetően, pusztán arra vállalkozik, hogy az Egyesült Államok külpolitikájának 1945-ös fordulatát a hegemoniaciklusok keretébe ágyazva szemlélje.

A két világháború közötti előzmények Az első világháború után Wilson elnök nem járt sikerrel, amikor rá akarta venni a Kongresszust, hogy fogadja el az Egyesült Államok részvételét a Népszövetségben. Ezt a tényt közhelyesen úgy szokás értelmezni, mint a wilsoni liberális internacionalizmus eszményeivel szembeni izolacionista visszahatást. Azonban az elutasítás tényében jóval bonyolultabb motívumok mutatkoztak meg. Egyrészt Wilson taktikázásra való képtelensége, mivel az amerikai politikai elit azon részét is maga ellen hangolta, akik nem utasították el eleve a nemzetközi szervezetekben való részvételt. Másrészt az Egyesült Államok közvéleménye a századfordulón végbemenő alapvető gazdasági és belpolitikai változások – a világgazdasági vezető szerep és az ipari-városi tömegtársadalmak kibontakozása – ellenére sem volt még felkészülve az aktív világpolitikai szerepre. Sőt az első világháború és az orosz bolsevik forradalom nemzetközi következményeitől való félelem az Egyesült Államok történetében páratlan idegenellenességet hozott magával. 1921-ben meghozták az úgynevezett kvótatörvényt, amely az 1910-es népszámlálást alapul véve igyekezett a különféle nemzetiségek 3%-ára korlátozni az Egyesült Államokba való éves bevándorlás maximumát. A bevándorlókkal szembeni ellenérzések az angolszász értékek magasabbrendűségébe vetett hittel és gyakran rasszista felhangokkal párosultak, amihez a bolsevik ideológiai behatástól való félelem markáns hulláma társult. Az 1920-as években az amerikai átlagember szemmel láthatóan arra törekedett, hogy az Egyesült Államokat mint „utolsó Árkádiát” őrizze meg, ahová nem hatolnak be a nagyvilág kihívásai.²

A külvilágtól való elszigetelődés ellen hatott az Egyesült Államok elképesztő ütemű gazdasági fejlődése. Ennek hatásai egyre inkább „túlcsoordultak” az Egyesült Államokon és a világgazdaság részévé tették a hatalmas országot. Gazdasági növekedés szempontjából a polgárháború lezárulása (1865) és az első világháború kezdete (1914) közötti időszak kulcsfontosságúnak bizonyult. Becslések szerint az Egyesült Államok 1860-ban a világ ipari termelésének mintegy 7%-át adta, amikor Nagy-Britannia 20%-át, s az utóbbi ezzel a

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

teljesítménnyel a világ vezető ipari hatalmává emelkedett. Ugyanekkor Franciaország körülbelül 8%-kal, Oroszország 7%-kal részesedett a világ ipari termelésében. A brit gazdasági hegemonia 1850 és 1880 között tetőzött, viszont a 19. század utolsó évtizedeiben az Egyesült Államok elképesztő ütemű fejlődése következtében az angolok kezdtek lemaradni. A századfordulón az Egyesült Államok már a világ első ipari hatalmává vált az ipari termelésben való 23,6%-os részesedésével, míg Nagy-Britannia 18,5%-ra esett vissza.³

A változások az első világháborút megelőző évtizedben is folytatódtak. 1913-ban már az Egyesült Államok volt egy főre jutó iparosodottság szempontjából rangsorban a világ legelső állama. 1913-ban az amerikai részesedés a világ ipari termelésében elérte a 32%-ot, ami körülbelül annyi volt, mint Nagy-Britannia, Németország és Franciaország együttes részesedése. Az Egyesült Államok rendkívüli gazdasági fejlődése alapján kivetített trendek azt jósolták, hogy az amerikai gazdaság teljesítménye 1925-re leelőzi az európaiakat, de az első világháború súlyos következményei felgyorsították ezt a folyamatot, így egyes becslések szerint ez már 1920-ra bekövetkezett.⁴ Horderejét tekintve az 1860 és 1914 közötti fél évszázad méltán hasonlítható az 1970–80-as évek fordulójára és napjaink közötti időszakhoz. 1980 körül Kína – a Teng Hsziao-ping által kezdeményezett gazdasági reformok hajnalán – a becslések szerint mintegy 2%-al részesedett a világ GDP-jéből, míg napjainkban már a világ második legnagyobb gazdasága (2022-ben körülbelül 17–18%-os részesedéssel, amikor az Egyesült Államok részesedése 24–25%.) Bár Kína GDP-je egyelőre nem előzte le az Egyesült Államokét, sőt egyre több jelét adja a gazdasági növekedés lelassulásának, a távol-keleti ország éppúgy hegemoniaciklusának felfelé szálló szakaszában van, mint az Egyesült Államok volt a 19–20. század fordulóján.

Az első világháború utáni évtizedben az Egyesült Államok gazdasági növekedése viharos lendülettel folytatódott. Az 1920-as évek a második ipari forradalom és a fordista-taylorista iparszervezési modell kiteljesedésének tekinthető, ahogyan azt kimerítően tárgyalja a gazdaságtörténet. Közhely, hogy az 1870-es években kezdődő második ipari forradalom elsősorban az Egyesült Államoknak és Németországnak kedvezett, és Nagy-Britannia fokozatos hanyatlásához vezetett. Kevésbé tárgyalt tény, hogy a hatalmas amerikai ipari méretek adta méretgazdaságossági előnyök elsősorban az 1920-as években bontakoztak ki, ami párosult a tartós fogyasztási cikkek – háztartási gépek, rádió – piacának felívelésével, új alapanyag-iparágak (alumínium, gumi) felfutásával, valamint 1924–1926-tól a tőzsdén egy rendkívül optimista befektetői légkör kialakulásával. Az évtized a *business* virágkorának látszott, és nemcsak a tőke profitja, hanem a munkásosztály reálbére is számottevő módon emelkedett. A kivételes gazdasági légkör az Egyesült Államok világgazdasági jelentőségének további növekedésében is testet öltött. 1928-ra az Egyesült Államok ipari termelése elérte a világtermelés mintegy 40%-át. Ugyanekkor Németország 11,6%-kal, Nagy-Britannia 9,9%-kal, Franciaország 6,6%-kal részesedett a világ iparából.⁵ A nagy gazdasági világválság (1929–1933) kirobbanása előtt az Egyesült Államok gazdasági részesedése csúcspontjára ért. Talán csak 1945-ben érte el vagy haladta meg ismét egy rövid időre az 1928-as mértéket. De akkor a második világháború kivételes hatása játszott közre, míg a nagy válságot megelőző években a békés gazdasági fejlődés tette lehetővé az Egyesült Államok kivételes ipari fölényét a világban.⁶

Az 1920-as években kormányzó republikánusok a hagyományos amerikai *laissez faire* jegyében viszonyultak a gazdasági kormányzáshoz. Ahogy Coolidge elnök egyik nevezetes beszéde is világosan kifejezte, őszintén hittek abban, hogy a politikai kormányzatnak nem

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

feladata a gazdasági életben való részvétel, legfeljebb az, hogy minél nagyobb gazdasági szabadságot biztosítson a szabad vállalkozásnak, ami aztán látványosan meghozza gyümölcsseit.⁷ Kétségtelen, hogy az első világháború utáni évtized erőteljes fellendülése igazolni látszott az elnök elveit. Ehhez társult, hogy növekvő GDP-je ellenére az Egyesült Államok az ipari termékei nagy részét továbbra is hatalmas belső piacán értékesítette, és gazdag saját nyersanyagtartalékokkal rendelkezett.⁸ Ebben lényegileg különbözött a második ipari forradalom európai nyertesétől, Németországtól, amelynek gazdaságát magasabb exporthányad, valamint a külföldi nyersanyagoknak való nagyobb kitettség jellemezte. Coolidge *minimal state*-ra vonatkozó felfogása, illetve az Egyesült Államok nagyfokú gazdasági autonómiája azonos irányba ható tényezők voltak. A kontinuitás jegyében mindkettő lehetővé tette az „utolsó Árkádia” illúziójának fenntartását a régi amerikai értékekre apellálva, valamint a külpolitikai izolacionizmus megőrzését.

Az Egyesült Államok a két világháború között nem élt a potenciális hegemon szerep adta lehetőségekkel. Egyelőre nem vállalta a hegemonia költségeit, hanem visszahúzódott a felelősségvállalástól, ugyanakkor szükség esetén unilaterális módon igyekezett érvényesíteni érdekeit. Szerepvállalását az első ipari forradalom miatt lendületesen fejlődő Nagy-Britannia 1815 és 1870 közötti vagy Kína 1990-es évekbeli magatartásához lehet hasonlítani. Ebben az időszakban a hatalmas keleti ország is igyekezett messzemenő előnyöket húzni az elmélyülő globalizáció előnyeiből, és mindent elkövetett a növekedés húzóerejét adó export fenntartásáért, de óvatos gazdaságdiplomáciát folytatott és tartózkodott a politikai és katonai szerepvállalástól. Az Egyesült Államok esetében a nemzetközi politikai felelősségvállalás visszautasítására és a hazai liberális hagyományok megőrzésére utaltak a rendkívül alacsonyan tartott hadikiadások, valamint a szárazföldi erők létszámának radikális csökkentése az első világháború után. Az amerikai hadikiadások csak az 1930-as évek második felétől, a japán kihívásra adott válaszul felgyorsuló haditengerészeti fejlesztésekkel indultak újra növekedésnek.

Az 1920-as évekbeli amerikai külpolitikát illetően néhány ponton finomítani kell az eddig megrajzolt képet. A nemzetközi viszonyok megváltozása és az Egyesült Államok mind szerteágazóbb érdekei miatt az izolacionizmus klasszikus formája egyre kevésbé bizonyult fenntarthatónak. Ennek beszédes jele volt az 1922-es washingtoni szerződés. Ez kifejezésre juttatta, hogy az Egyesült Államok nem szándékozik visszavonulni csendes-óceáni érdekeltségeiből, bár hajlandó azt bizonyos mértékig megosztani a britekkel és a japánokkal. A Kína elleni japán agresszió (1931) kibontakozásával egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az Egyesült Államok nem kívánja teljesen kiszolgáltatni Kínát a japánoknak, sőt növekvő mértékben hajlandó vállalni a konfrontációt. Pearl Harbour (1941) egy évtizedes előzményekre vezethető vissza, hiszen a japán-amerikai viszony fokozatosan romlott meg az 1930-as években.

Az izoláció fenntartásának nehézségeire utalt az első világháború utáni európai hitelek és jóvátételek rendezését előmozdító Dawes-terv, amely végül az amerikai bankárok meghatározó szerepvállalásával valósult meg. A pénzügyi terv látványos bizonyítékaul szolgált annak, hogy az Egyesült Államok egyfajta kényszerpályára került nemzetközi gazdasági érdekeltségeit illetően, mert a „nagy háború” alatt az antant országoknak adott hiteleket csak akkor szerezheti vissza, ha áthidaló hitelkonstrukcióval biztosítja a legyőzött országok gazdasági fellendülését és a jóvátételekkel kapcsolatos fizetőképességét. Az Egyesült Államok hiába akarta távol tartani magát a világ ügyeitől, méretei és ereje miatt

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

gazdasági érdekeltségei „túlcsordultak” határain, ami elkerülhetetlenné tette a nemzetközi ügyekben való bizonyos mértékű részvételét. Általában véve elmondható, hogy az első világháború utáni években az Egyesült Államok a gazdasági érdekei védelmében aktívabb szerepvállalásra kényszerült, mint korábban, de egyelőre tartózkodott az átfogó politikai felelősségvállalástól. Tehát a gazdaságdiplomáciai aktivitás és a külpolitikai visszafogottság egyszerre jellemezte az amerikai diplomáciát a két világháború között.⁹ E kettősség miatt a hegemon szerep 1945 utáni felvállalásakor legalább annyira szükséges nemcsak a fordulatot, hanem a változás folyamatosságát is hangsúlyozni.

A két világháború közötti hangsúlyeltolódások sokszor következtelen kitérőkkel és vargabetűkkel mentek végbe. Az 1920–1930-as években többször szembesülhetünk az amerikai külpolitika inkoherenciájával. Ez nagyrészt a korabeli kormányzati, gazdasági eliten és értelmiségen belüli erőviszonyokból vezethető le. A külpolitikai szerepvállalást illetően markánsan eltérő irányzatok versengtek egymással. Voltak, akik a minimalista külpolitika jegyében a Dawes-tervet is túlzó szerepvállalásnak tartották, és egyedül a hitelek szigorú behajtását tekintették az amerikai diplomácia feladatának. Mások – éppen a Dawes-terv kapcsán – elismerték, hogy az unilaterális érdekérvényesítés mellett/helyett elkerülhetetlen valamiféle nemzetközi felelősségvállalás. A versengő nézetek az amerikai külpolitika következtelenségét hozták magukkal, ami főleg az 1929–1933-as válság során mutatkozott meg káros és romboló módon.

Inkonzisztenciája ellenére számos amerikai szemében úgy tűnt, hogy ugyanazt az idealista, egyben visszafogott izolacionista külpolitikát folytatják 1918 és 1941 között, mint korábban, de ha szükséges, bátran megteszik a megfelelő lépéseket. A wilsoni idealizmusba vetett hit hozzájárult ahhoz, hogy elégedetlenek voltak a versailles-i békekonferencia „realizmusával.” A két világháború között Kína integritásának a védelme igazi „amerikai döntés” volt Japánnal szemben, amit egyfajta külpolitikai idealizmus is megalapozott. A Dawes-terv révén hatékonyan közreműködtek az európai kontinens gazdasági (és politikai) konszolidációjában, illetve békéjének biztosításában. A nemzetközi viták békés rendezését előíró Briand-Kellogg paktumot is hasonló szellemben írták alá. Ezek után, amikor a Roosevelt-adminisztráció úgy döntött, hogy az Egyesült Államok a szabadság és a demokrácia védelmében szerepet vállal a második világháborúban, a nemzetközi elköteleződés a közvéleményt már nem érte annyira váratlanul, noha az elszigetelődéspártiak tábora még 1941-ben is jelentékenynek bizonyult.

Mielőtt rátérünk az 1930-as évek válságának következményeire, érdemes néhány fogalomtisztázó megjegyzést tennünk. Szokás beszélni az amerikai külpolitika „idealizmusáról”. Kétségtelen, hogy az amerikaiak büszkék voltak arra, hogy bizonyos eszméket képviselnek külpolitikájukban, s ezt néha makacs következtelenséggel tették. Ugyanakkor éppen a két világháború közötti időszakban az amerikai diplomáciának azt is meg kellett tapasztalnia, hogy idealista elveit csakis bizonyos realitások figyelembevételével érvényesítheti. Így az idealizmus-realizmus ellentétpár sem állítható leegyszerűsítve szembe egymással, ahogyan azt néha sugallják.¹⁰ Európa gazdasági megsegítése a Dawes-terv keretében például egyszerre bizonyult realista magatartásnak, amiben az amerikai bankárok önérdeke is szerepet játszott, valamint szolgálta a nemzetközi viszonyok konszolidációját és a világbéke megőrzését.

Másrészt a liberális „internacionalizmus”/„univerzalizmus” és az „izolacionizmus” sem állítható szembe leegyszerűsítő módon egymással. Bizonyos értelemben ugyanazon jelenség két

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.
Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

oldaláról van szó. Története során az Egyesült Államok arra törekedett, hogy újszerű ideáit minél teljesebben valósítsa meg. Ennek külpolitikai vetülete egyfajta diplomáciai idealizmusban mutatkozott meg, ami internacionalizmusban és univerzalizmusban, de izolacionizmusban is testet ölthetett. Az első esetben az ideák világméretű elterjesztésén volt a hangsúly, a második esetben – szembesülve annak nehézségeivel – a világtól való elszigetelődésen. Mindkét esetben a saját ideák következetes érvényesítéséről és megőrzéséről van szó. Más kérdés, hogy ennek nehézségei az 1945-ös hegemonista fordulattal megnövekedtek, hiszen az Egyesült Államok külpolitikai kötelezettségek hosszú sorát vállalta magára, ahol folyamatosan szembesülnie kellett az elvek és a gyakorlat – idealizmus és realizmus, érték és érdek – közötti különbséggel.

A nagy gazdasági világválság hatása Az 1929-ben kitörő gazdasági válság romboló hatást fejtett ki az egész világgazdaságra. Az ipari kapitalizmus történetének legmélyebb recessziója bontakozott ki. A klasszikus/neoklasszikus közgazdászok és a marxisták egyaránt egyetértettek azzal, hogy a válság a kapitalizmus inherens része, bár nyilván eltérő módon értelmezték következményeit. Az előbbiek természetes jelenségként kezelték, ami hozzájárul a piacok megtisztulásához, az utóbbiak a tőkés rend elmélyülő válságának bizonyítékeként tekintettek rá, ami végül elvezet annak bukásához. Az 1929–1933-as válság pusztító erejét mutatja, hogy politikai és értelmiségi körökben megkérdőjelezte – nemcsak a marxisták részéről – a piacba és a tőkés rendbe vetett hitet. Ez alól az Egyesült Államok közvéleménye sem tudta kivonni magát – ráadásul a nyugat-európai országokhoz képest a tengerentúlon mélyebbnek bizonyult a recesszió. Európához képest az amerikai kapitalizmus egyébként is hajlamos volt hektikus üzleti ciklusokra, ami az 1920-as évek második felében megmutatkozó tőzsdei eufória visszahatásában és a túlértékelt részvények értékének összeomlásában vált láthatóvá. A pénzügyi szektorból kiinduló válság hatalmas erővel gyűrűzött szét a reálgazdaságban, ami a termelés drámai visszaeséséhez és az árak zuhanásához vezetett (túltermelés, defláció). A hagyományos gazdaságpolitika tehetetlennek bizonyult a válság erejével szemben, s az első években a legkisebb jele sem mutatkozott annak, hogy a piacok megtisztulása után spontán módon megindulhat a fellendülés. Az amerikai társadalom nemcsak tűrőképességének határára érdekezett, hanem a válság értelmetlenné tette az alapvető amerikai értékeket is, ami szerint az Egyesült Államokban kemény munkával bárki felemelkedhet és jól élhet. A kihívás akkora volt, hogy Rooseveltt 1933-as hatalomra kerülésével vállalhatóvá tette a *laissez faire* hagyományától eltérő New Deal programját.

Jelen keretek között nem feladatunk a New Deal intézkedéseinek ismertetése, sem a vele kapcsolatos szerteágazó viták bemutatása. Számunkra az tűnik fontosnak, hogy a New Deal legitímálta az amerikai közvéleményben az állami tervezést és az intervencionizmust. Hasonlóan fontos mozzanat, hogy eredetileg a New Deal nem Keynes nézeteit követte, hanem gyakorlati intézkedések sorát jelentette, amelyek meglepően közel álltak a keynesiánus elvekhez. Ennyiben már az 1930-as évek első felében beszélhetünk egyfajta „spontán keynesianizmusról”.¹¹ Az angol közgazdász nézetei később egyre nagyobb hatást gyakoroltak, ami tudatossá tette a makroökonómiai tervezés gyakorlatát. Ehhez járult a világháború kitörése és az Egyesült Államok belépése, amikor is nagy szükség volt a nemzeti erőforrások felmérésére és megfelelő összpontosítására, ami újabb lendületet adott a központi tervezésnek. Szövetségi szinten különféle bizottságokat és tervező csoportokat állítottak fel,

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

illetve matematikai modelleket és nemzetgazdasági statisztikákat alkalmaztak, hogy optimalizálják a gazdasági erőforrásokat.

A második világháború végére a szövetségi gazdaságirányítás hatalmas apparátussal rendelkezett, amit csak részben oszlattak fel. Keynes ugyan már nem érte meg a háború végét, de az általa kezdeményezett új szemlélet 1945-re mélyen áthatotta a közgazdász szakmát. A világháború után szinte minden valamirevaló közgazdász keynesiánusnak mondta magát, s – bár eltérő mértékben – elkerülhetetlennek tartották a makrogazdasági tervezést. A keynesiánusok előszeretettel használták a világháborús években létrejött tervező apparátust. Úgy vélték, hogy a piaci és magántulajdonosi gazdaság keretei között is rendelkeznek elegendő eszközzel ahhoz, hogy megteremtsék a kereslet és a kínálat közötti összhangot, ami elkerülhetővé teszi, hogy a gazdaság visszaessen az 1930-as évek áldatlan állapotába. Ennek érdekében a keynesiánusok folyamatosan alkalmazták, sőt továbbfejlesztették azokat az intézkedéseket, amelyeket maga Keynes inkább csak válság esetén tartott alkalmazandónak. Legfontosabbnak a növekedés fenntartását tekintették, aminek sikere a gazdaságpolitika egészét igazolta. A gazdasági növekedés a marxista osztályforradalom reformista alternatívájának tűnt, hiszen egyszerre biztosította a tőke profitjának és a munkások reálbérének emelését. Bár keynesiánus modell többféle variánsa létezett, és klasszikus változatai inkább a világháború utáni Nyugat-Európában bontakoztak ki, az intervencionista gazdaságpolitika és a tervezés – a *laissez faire* erősebb hagyományai és megújuló ellentámadásai ellenére – az Egyesült Államokban is megőrizte befolyását.¹²

Mindez két szempontból is hatást gyakorolt az Egyesült Államok hegemonista külpolitikai fordulatára. A világháború végén komoly félelmek fogalmazódtak meg, hogy a háborús konjunktúra lezárulásával az amerikai gazdaság visszaeshet az 1930-as évek recessziójába. Ettől nemcsak a nyugati elemzők tartottak, hanem a marxista közgazdász, Varga Jenő is azon a véleményen volt, hogy a háború befejeződése a tőkés gazdasági rend mély válságához vezethet.¹³ Nemzetgazdasági szinten a keynesiánus tervező apparátus megőrzése a válság elkerülését szolgálta, de az is világossá vált, hogy ezzel összhangban meg kell teremteni a nemzetállamok gazdasági növekedésének nemzetközi gazdasági feltételeit. A keynesianizmus dirigizmusa általában véve hozzájárult ahhoz, hogy a Bretton Woods-i intézmények¹⁴ minden addighoz képest részletesebben szabályozott nemzetközi pénzügyi rendszert hívtak életre. Másrészt a gazdasági tervező és elemző apparátusok működtetése elkerülhetetlen volt egy aktív külpolitikát folytató ország pénzügyi, technológiai és termelési lehetőségeinek rendszeres számbavételéhez. Mindez nélkülözhetetlennek bizonyult nemcsak a világháború, hanem a hidegháború évtizedei alatt is.

A nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi rendszer szétzilálódásának

következményei az 1930-as években Az 1929–1933-as válság nemzetközi gazdasági hatása külön tárgyalást érdemel, mert tapasztalatai számottevő mértékben hozzájárultak az Egyesült Államok hegemonista fordulatához. Két kérdéskört kell áttekintenünk: egyrészt a nemzetközi kereskedelem, másrészt a nemzetközi pénzügyi rendszer problémáját.¹⁵

A világkereskedelem már az 1920-as években nehézségekkel küszködött. A szabadkereskedelem nagy korszaka a 19. században bontakozott ki, de az újjáéledő protekcionizmus első jelei már a századfordulón megmutakoztak. Az első világháború után a vámok több okból is markánsan emelkedtek. Egyrészt a békekötések következtében újonnan

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

létrejött országok nemzeti törekvéseiktől áthatva önellátásra törekedtek (gazdasági nacionalizmus), ezért igyekeztek minél több terméket maguk előállítani (importpótló iparosítás). A nemzetközi munkamegosztáson alapuló exportorientált iparosodás stratégiája általában véve is visszaszorulóban volt – csak az 1950–1960-as években éledt fel újra az európai integráció keretében és a Távól-Keleten. Emellett az Európán kívüli országok agrártermelésének növekedése miatt már a nagy válság előtt krónikus túltermelés alakult ki az agrártermékek területén, ami több országot agrárpiacaik védelmére, vámemelésre ösztönzött az olcsó importtal szemben. Az agrárpiacok 1920-as évekbeli helyzete indokolja, hogy a nagy válság éveiben az agrártermékek ára jobban esett, mint az ipari termékeké (agrárrolló). Az agrárpiacok telítettségében a két világháború közötti világgazdaság egyik súlyos szerkezeti anomáliája érhető tetten, ami összességében a nemzetközi kereskedelem ellen hatott.

Ebbe a távlatba kell beleilleszteni az amerikai kereskedelempolitikát is. Hatalmas gazdasági fellendülése ellenére az Egyesült Államok – paradox módon – nem mozdította elő a nyitott kereskedelmi világrend kibontakozását. Az amerikai vámok inkább növekedtek, s ennek köszönhetően az európai partnereknek az Egyesült Államok külkereskedelmében játszott szerepe az 1920-as években valamelyest csökkent. Jól mutatja az amerikai gazdaságdiplomácia következetlenségét, hogy az Egyesült Államokban ezt sokan egyáltalán nem tartották problémának. Mások arra hívták fel a figyelmet, hogy helytelen az a megközelítés, amely kizárólag az adósságok törlesztését tartja szem előtt az eladósodott országokkal szemben, miközben nem biztosít számukra bejutást az Egyesült Államok piacaira. A válság kezdetén az Egyesült Államok továbbra is rövid távú érdekeit tartotta szem előtt és unilaterális politikát folytatott, amivel hozzájárult a nemzetközi gazdasági rend szétzilálódásához. Hoover elnök alatt megemelték az importvámokat, s bár igyekeztek gesztusokat tenni az Egyesült Államok nehéz helyzetbe került adósai felé, csak rövid életű moratóriumot léptettek életbe a hitelek visszafizetését illetően. Az 1930-ban életbe lépő Smoot-Hawley vámtarifa alapján az importált termékek átlagos vámja 38%-ról 53%-ra emelkedett.

A gazdasági világválság hatására a nemzetközi kereskedelem amúgy is csökkenésnek indult. A túltermelési válságtól sújtott országok elkeseredett intézkedéseket tettek piacaik védelmére. Nagy-Britannia 1932-ben a domíniumokkal és gyarmataival preferenciális vámrendszert léptetett életbe. Németország Hitler hatalomra kerülése után erős klíring-rendszerrel kötötte magához a kelet-közép-európai országokat. Az amerikai kontinensen is megfigyelhető volt egy kereskedelmi blokk létrejötte az Egyesült Államok irányításával. A világgazdaság kereskedelmi nagyrégiókra esett szét.

Az amerikai gazdaságdiplomácia kétarcúságát mutatja, hogy 1934-ben sor került az US Trade Agreement Act elfogadására, ami a válság körülményei között is korlátozottan utat nyitott a nemzetközi kereskedelem bővülésének. Ebben nagy szerepe volt Cordell Hull külügyminiszternek, aki Roosevelttel környezetében elsőként ismerte el a kölcsönös előnyökön nyugvó multilaterális megoldások szükségességét.¹⁶ A US Trade Agreement Act ugyan nem vonatkozott a nehéz helyzetben lévő mezőgazdasági termékekre, de ipari termékek esetében viszonyosság esetén lehetővé tette a kereskedelmi tarifák akár felére történő leszállítását. Az intézkedést elnöki hatáskörbe utalták, ami számottevő mértékben leegyszerűsítette a törvény érvényesülését. A rendelkezés másik előremutató vonása a legnagyobb kedvezmény elvének meghirdetése volt. Az Egyesült Államok és partnerei közötti kölcsönös engedményeket

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

ugyanis előbb-utóbb valamennyi partnerre kiterjesztették, ami rendkívül kedvezően befolyásolta a nemzetközi kereskedelmet. E törvény alkalmazásának a második világháború utáni liberalizáció során is nagy jelentősége lesz. Az 1930-as években ez a szabályozás az amerikai kereskedelempolitika „jobbik természetét” mutatta fel a partnerek számára, s idővel jelentősége növekedett a protekcionista intézkedésekhez képest. Az Egyesült Államok passzivitása a nagy válság éveiben hozzájárult a nemzetközi kereskedelem szétzilálódásához, de az US Trade Agreement Act tapasztalatokkal szolgált a második világháború utáni kereskedelmi nyitáshoz.

A kereskedelempolitikai intézkedéseken túl a nemzetközi pénzügyi rendszer is hatással van a nemzetközi kereskedelem alakítására. A nagy válság és kihívásai, valamint az ezekre adott amerikai válaszok minderre jó példával szolgálnak.

1931-ben a világválság hatására Nagy-Britannia letért az aranystandardról. A döntést nem könnyen hozták meg, hiszen 1925-ben nagy diadalnak tartották, hogy visszaállították az aranystandardot, amit az első világháború hadigazdasági körülményei között kénytelenek voltak felfüggeszteni. Az aranystandard az első világháború előtti stabilitás szimbólumának tekinthető, ezért számos állam erőltette visszaállítását. Holott az aranystandard – előnyei ellenére – nem tekinthető csodaszernek. Churchill azáltal, hogy pénzügyminiszterként 1925-ben mellette tört lándzsát, hozzájárult az angol gazdasági hanyatláshoz. Az aranyhoz kötött font ugyanis túlértékelt volt, ami drágává tette a brit exportot. 1931-ben a gazdasági világválság nyomása alatt Nagy-Britannia azért döntött úgy, hogy ismét feladja az aranystandardot, mert ezáltal rugalmasan leértékelhette valutáját. A túlermelési válság viszonyai között, amikor mindenki az exportpiacok megtartásáért küzdött, kulcsfontosságúnak bizonyult, hogy egy ország leértékelés útján képes-e olcsóbbá tenni exportját.

A válság éveiben a franciák és a belgák erőteljesebben törekedtek az aranystandard védelmére (aranyblokk), ami helytelen politikának bizonyult, mert beszűkítette mozgásterüket a leértékelés és az exportpiacok védelmét illetően. Végül ők is leértékelni kényszerültek, de azáltal, hogy időt vesztek, késleltették a válságból való kilábalás lehetőségét.

Az Egyesült Államok magatartása mind a brit, mind a francia úttól különbözött. Rooseveltnél már 1933-ben ideiglenesen megszüntette az aranystandardot, hogy mozgásteret biztosítson az amerikai valuta leértékeléséhez. Ugyanebben az évben az elnök személyesen megjelent a londoni világgazdasági konferencián, ami a világgazdasági válság hatásainak enyhítésére ült össze, de részvétele egyelőre nem a problémák közös megoldásának irányába hatott. A britek, felelősségük tudatában, inkább törekedtek multilaterális megoldásokra, amikor javaslatot tettek egy nemzetközi pénzügyi alap létrehozására. Rooseveltnél a dollár leértékelésével az Egyesült Államok mezőgazdasági exportérdekeit igyekeztek szem előtt tartani, ráadásul a brit javaslat is elutasításra került. Úgy tűnik, Nagy-Britannia már nem rendelkezett elegendő erőforrással a nemzetközi gazdasági rend irányításához, az amerikaiak pedig még nem álltak készen a vezető szerep átvételére. Voltak pozitív jelek is, mint a trilaterális pénzügyi egyezmény aláírása 1936-ban az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország részéről. Összességében az 1930-as években megmutatkozó hatalmi vákuum meghosszabbította a válságot, és növelte a világgazdasági anarchiát.¹⁷

A hosszabb távú kibontakozás felé mutatott, hogy az Egyesült Államok 1934-ben a dollárra vonatkozóan helyreállította az aranystandardot. Európai partnerei kifogásolták, hogy ezzel

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.
Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

egyben a dollár újabb leértékelésére is törekedett. Mégis, a nemzetközi pénzügyi zavarok világában, ahol az államok versengve törekedtek valutájuk leértékelésére, hogy javítsák exportpozíciójukat, az aranyhoz kötött amerikai dollár a stabilitás szimbólumává vált. Ma már kevéssé tartjuk számon, hogy az 1 uncia arany = 35 dollár paritás meghirdetése az 1930-as években, ami egy sokat kifogásolt leértékelés eredményének tekinthető, az elkövetkező évtizedekre szilárd értékkel ruházta fel a dollárt, és a második világháború utáni aranydeviza-standard sarokköve lett. Emellett az Egyesült Államok következetes aranyfelvásárlást folytatott, aminek eredményeként a világ aranytartalékának mind nagyobb része áramlott a tengerentúlra. A dollár iránti nagy bizalomnak köszönhető, hogy a sterlingövezet lassan felbomlóban volt, és már a világháború előtt a dollár vált a legerősebb tartalékvalutává. Mindent egybevetve az amerikai külgazdasági politika, kifogásolható elemei ellenére, olyan intézkedéseket is hozott, amelyek a második világháború utáni új nemzetközi gazdasági rend – a Bretton Woods-i rendszer – alapjául szolgáltak. A második világháború előtti évtized tapasztalatai pozitív és negatív értelemben egyaránt hozzájárultak az 1945 utáni új multilateralizmus kialakulásához.

Fenntartható-e az izolacionizmus az eurázsiai nagyhatalmakkal szemben? Az amerikai geopolitikai gondolkodás átalakulása

Az eddigiekben elsősorban nemzetközi gazdasági kérdésekkel foglalkoztunk. Most arra keressük a választ, miért vált szükségessé, hogy az amerikai döntéshozók az eurázsiai változások miatt újragondolják az izolacionista külpolitika alapelveit. Ehhez előzetesen szükséges tisztáznunk néhány összefüggést. Az Egyesült Államok a Monroe-elv meghirdetésétől (1823) az első világháborúig megengedhette magának, hogy az európai nagyhatalmak egyikével se létesítsen szoros szövetségi viszonyt. Az „Amerika az amerikaiaké” elv egyben azt jelentette, hogy az Egyesült Államok is távol tartotta magát az európai hatalmi rendszertől. Tette ezt részben elvi okokból (*idealizmus*), mert úgy ítélte meg, hogy értékelvű külpolitikáját nem szabad beszenyeznie az európai hatalmi realizmus érdekkövető diplomáciájával. Emellett azért is engedhette meg az értékelvű külpolitika és az izolacionizmus merész kombinációját, mert az európai kontinensen a 19. század során egyetlen nagyhatalom sem tett szert hegemon pozícióra a többiekkel szemben. Érdeemes eljátszani azzal a gondolattal, hogy ha a napóleoni Franciaország (1799–1815) a kontinentális hatalmak után legyőzte volna a briteket is, az európai főhatalom birtokában nem vált-e volna veszélyessé az Egyesült Államok számára. S ez nem igényelt-e volna azonnal „realista” lépéseket az Egyesült Államok részéről? Az európai hatalmi rendszer lényege azonban a *balance of power* volt, ami hosszú időn át veszélytelenné tette Európát az Egyesült Államok számára. Furcsa paradoxon, hogy a „hosszú 19. században”, ami az „öreg kontinens” virágkora és az Európa-központú hatalmi rendszer időszaka volt, az Egyesült Államok külpolitikai autonómiáját nem érte igazi kihívás. A bajok Európa hanyatlásával kezdődtek az első világháború után. A klasszikus hatalmi rendszer válsága egyben a *balance of power* végét is jelentette, s az újonnan felemelkedő, ambiciózus eurázsiai nagyhatalmak veszélyt jelentettek az Egyesült Államokra.

A változás abból fakadt, hogy időközben a gazdasági és technológiai lehetőségek is kitágultak.¹⁸ A második ipari forradalom nemcsak az Egyesült Államok kivételes gazdasági virágzását és hatalmi elsőségét hozta magával, hanem új lehetőségek elé állította az európai/eurázsiai nagyhatalmakat is. Brit elemzők már a századelőn felismerték, hogy az új

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

gazdasági és technológiai paradigma a kontinentális hatalmak közül elsősorban Németországnak és Oroszországnak (majd Japánnak) kedvez. Kivételes ipari és technológiai lehetőségeik birtokában a németek, flottaépítési programjuk révén első ízben voltak képesek nagy erejű kihívást intézni a brit flottafölény ellen, ami a 19. századi hatalmi viszonyok egyik sarokkövének számított a napóleoni háborúk vége (1815) óta. Bár végül nem tudtak nagyobb flottát építeni, mint az angolok, de nem annyira technológiai és pénzügyi korlátaik miatt, hanem mert Németországnak, centrális helyzetű kontinentális hatalom lévén, meg kellett osztania katonai költségeit egy hatalmas szárazföldi hadsereg fenntartása és a flotta fejlesztése között. Ugyanezek a kényszerek a szigetországot nem terhelték. (Arra a németek sem voltak képesek, hogy egyszerre tartsák fenn Európa legerősebb szárazföldi hadseregét az oroszok és a franciák ellen, s egyben létrehozzák a világ legerősebb flottáját a britek ellen.)

A német gazdaság hatalmas ipari és technológiai potenciállal rendelkezett, de életbevágó gyengesége volt a rendelkezésre álló nyersanyagok szűk keresztmetszete. Másik nehézsége abból adódott, hogy központi geopolitikai helyzetéből adódóan Európában vetélytársak vették körül minden oldalról. (Az Egyesült Államok mindkét vonatkozásban „szerencsésebb” volt: hatalmas saját nyersanyagbázissal rendelkezett, és „óceánpajzs” védte más nagyhatalmakkal szemben.) Németország az első világháború végén az Oroszországgal megkötött győztes breszt-litovszki béke (1918) révén ismerte fel, hogyan törhet ki ebből a helyzetből. Mielőtt végleg elvesztette a háborút nyugaton, rövid időre megszállhatta a mai Ukrajna, Oroszország és a balti államok számottevő területeit. A német gazdasági és politikai elit ekkor ismerte fel, hogy a kelet-európai síkság biztosíthatja azt a hátszínét, ami lehetővé teszi a német ipar minél teljesebb kibontakozását. Nem véletlen, hogy később Hitler is ugyanezt a területet tekintette a német *Lebensraum*-nak. A Szovjetunió legyőzésével az ukrajnai feketeföld, a donyecki szénmedencék és a kaukázusi olaj hosszabb távon az Egyesült Államokkal egyenlő erejű nagyhatalommá tehetné volna Németországot. Tágabb perspektívában szemlélve a második ipari forradalom a „nagyterg gazdaságoknak” kedvezett, amelyek egyszerre rendelkeznek az ipari méretgazdaságossághoz szükséges hatalmas fogyasztói piaccal, valamint megfelelő mennyiségű nyersanyaggal az anyag- és energiaigényes húzóágazatokhoz. Az Egyesült Államok gazdasági felvirágzását és világméretű ipari fölényét az adta, hogy eleve rendelkezett ezekkel a feltételekkel. Németország a kelet-európai térség meghódításával maga alá gyűrhetné volna egész Európát, amivel maga is „nagyterg gazdasággá” és veszélyes vetélytárssá válhatott volna az Egyesült Államok számára. Tulajdonképpen ebben állt a második világháborús német kihívás lényege.

A második ipari forradalom utáni Oroszország esete bizonyos tekintetben hasonló, de egyben különbözik is Németországtól. A századfordulón az európai orosz gazdaság az új ipari-technológiai körülmények között viharos növekedésen ment keresztül, ami nem érintette az ország agrárjellegét és alapvető elmaradottságát. Az orosz fejlődés lényegi sajátosságának tekinthető, hogy egymásra torlódtak az első és a második ipari forradalom hullámai, ami később a sztálini-hruscsovi erőltetett iparosítást is jellemezte. Az orosz ipari növekedés gyorsasága már az első világháború előtti években félelemmel töltötte el a németeket, a közép-ázsiai orosz vasútépítés üteme pedig az angolokat. Az előbbiek az európai gazdasági erőviszonyok megváltozásától tartottak, míg az utóbbiak attól, hogy az oroszok a vasúti infrastruktúra kiépítésével olyan logisztikai lehetőségek birtokába jutnak, ami lehetővé teszi a kulcsfontosságú brit pozíciók katonai veszélyeztetését Indiában, a Közel-Keleten és Iránban.¹⁹ A kevésbé ismert diplomáciatörténeti tények között tartjuk számon, hogy az orosz-japán háború (1904–1905) kirobbantása a britek érdeke is volt, akik azért adtak hatalmas kölcsönt a

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.
Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

Japán flottafejlesztésre, hogy a Távol-Keleten kivéztessék az orosz erőforrásokat. Az angol-orosz ellentéteket lezáró megállapodás a közép-ázsiai érdekszférák lehatárolásáról 1907-ben került aláírásra, amikor a japánokkal szemben elszenvedett vereségek hatására Oroszország más területen is hajlott a kompromisszumos megoldásra.

Oroszország, méretei, népessége és nyersanyag tartalékai révén, a kelet-európai síkságot elfoglalni törekedő Németországhoz hasonlóan alkalmasnak látszott arra, hogy a második ipari forradalom körülményei között igazi „nagyterg gazdasággá” váljon. Az oroszoknak is megvolt az esélyük, hogy az eurázsiai térség jelentős részét ellenőrzésük alá vonva ipari nagyhatalommá váljanak. Erre a lehetőségre reflektált az angol Mackinder befolyásos geopolitikai felfogása a 20. század első felében. Mackinder arra hívta fel a figyelmet, hogy a világ feletti uralom annak a kezébe kerülhet, aki Eurázsia felett uralkodik, s ehhez az eurázsiai térség kulcsfontosságú területeit szükséges fennhatóság alá vonni. Mackinder felfogása többször is változott arról, hogy melyek tekinthetők kulcsfontosságú övezeteknek. Az európai orosz területeket éppúgy döntő jelentőségűnek tartotta, mint később Szibéria középső vidékeit (Léna-vidék). Elgondolása azon alapult, hogy ezek a területek nyersanyagokban gazdagok, ezért jól iparosíthatók, és a vasút alkalmas lehet arra, hogy az eurázsiai gazdasági térséget minél szervezettebb egységbe kapcsolja. A jelen tanulmány keretei között nem feladatunk Mackinder nézeteinek kritikai elemzése. Elgondolása jól érzékelteti annak lehetőségét, hogy az eurázsiai térség egyesítése akár az orosz területek felől is kiindulhat, és ennek következtében az angolszász világgal szemben kihívást jelentő eurázsiai nagyhatalom születhet.²⁰

A felvázolt távlatok ellenére az Egyesült Államok a századfordulón még biztonságban érezte magát az eurázsiai térségben zajló változásokkal szemben. Az első világháború előtti évtizedben működött az európai hatalmi egyensúly, illetve az „óceánpajzs” is megfelelő védelmet biztosított. Az amerikai biztonsági és geopolitikai gondolkodást nagyban befolyásolta a Mahan admirális által teremtett stratégiai hagyomány, amely a tengeri hatalom és erő fontosságára hívta fel a figyelmet. A 20. század első felében az Egyesült Államok – első világháborús szerepvállalásától eltekintve – nem tartott fenn számottevő szárazföldi hadsereget, de flottáját több hullámban fejlesztette. 1941 előtt az amerikai stratégák úgy vélték, hogy az eurázsiai hatalmi viszonyok változása ellenére az atlanti- és a csendes-óceáni flotta a szövetséges brit haditengerészettel együttműködve megfelelő védelmet tud biztosítani az Egyesült Államok számára. Erre utalt az 1922-es washingtoni szerződés kéréhetetlensége a japánokkal szemben, amikor a Csendes-óceánon a hadiflották tonnatartalmát 5:5:3 arányban határozták meg az amerikai, brit és japán felek között, ezzel biztosítva az angolszász hatalmak kényelmes háromszoros fölényét. Az izolacionizmus fenntarthatósága katonai szempontból ezen a számításon alapult a két világháború között.

Az 1930-as években kibontakozó változások az Egyesült Államok kárára módosították a katonai erőviszonyokat. A Japánnak tett engedmények lehetővé tették, hogy a távol-keleti ország hatalmas flottát építsen modern anyahajókkal és haditengerészeti légi erővel, amit csak részben ellensúlyoztak az amerikai haditengerészeti fejlesztések. Ezzel egyidőben Japán kidolgozta a befolyása alá tartozó a csendes-óceáni „nagyter” megteremtésének programját, amibe az indonéz szigetvilág éppúgy beletartozott, mint a szárazföldi Kína egy része. Amikor a Rooseveltt-adminisztráció végül rászánta magát, hogy Kína védelmében, a legszigorúbb gazdasági embargó bevezetésére is hajlandó Japán ellen, már késő volt. A nyersanyagszegény Japán – bízva a meglepetésszerű támadás erejében – csak előre menekülhetett. Pearl Harbour után a japán vezetés megmagyarázhatatlan módon arra

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.
Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

számított, hogy a jóval erősebb gazdasággal rendelkező Egyesült Államok hajlandó lesz valamilyen alkura. Ezzel nemcsak az amerikai belpolitika természetét ismerték teljesen félre – a külső támadás szilárd egységbe kovácsolta az internacionalistákat és az izolacionistákat, sőt a nemzeti önvédelem színezetét kölcsönözte a második világháborúban való részvételnek –, hanem a japán invázióval az is bebizonyosodott, hogy az óceánpajzs már nem biztosítja azt a védelmet, amit korábban feltételeztek. Ez aláásta az izolacionisták optimista érveit az amerikai nemzetbiztonságról szóló vitákban, hiszen Nagumo admirális flottája több ezer mérföldet hajózva közelítette meg a Pearl Harbour-i támaszpontot, s ezzel mélyen benyomult a Csendes-óceán amerikai érdekeltségű övezetébe. Ezzel egyidőben az Egyesült Államok hagyományos szövetségese, a brit flotta a délkelet-ázsiai térségben folyamatosan hátrált és nagy veszteségeket szenvedett el a japánokkal szemben.

Az amerikai stratégiák az 1930–1940-es évek fordulóján az Atlanti-óceánon is hasonló tapasztalatra tettek szert.²¹ Rooseveltt helyesen mérte fel, hogy Németország és Japán megerősödése miatt az Egyesült Államoknak előbb-utóbb be kell avatkoznia az eurázsiai eseményekbe. Az elnök kezét azonban egyelőre megkötötte az izolacionisták erős tábor, akik elutasították a nemzetközi kötelezettségvállalásokat. Amikor Németország 1939–1940-ben lerohanta Lengyelországot, Dániát, Norvégiát és Franciaországot, illetve háborúba keveredett Nagy-Britanniával, Rooseveltt elszánta magát, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel támogatja az angolokat. Hadba lépésről egyelőre nem lehetett szó, de fegyverek és utánpótlás átadásáról egyre inkább, ami valamelyest javította Nagy-Britannia esélyeit, amikor 1940–1941 között egyedül kellett szembeszállnia az európai gazdasági erőforrások jelentős részét már ellenőrzése alatt tartó Németországgal. Emellett Rooseveltt Nagy-Britannia tehermentesítésére fokozatosan kiterjesztette az amerikai biztonsági zónát az Atlanti-óceánon. 1941-ben amerikai tengerészgyalogosok szálltak partra Grönlandon, majd Izlandon. Hitler, tanulva az első világháború tapasztalataiból, egyelőre szigorúan megtiltotta a német flottaegységeknek, hogy semleges amerikai hajókat támadjanak. Az amerikai elnök lépései növelték a németekkel való konfrontáció esélyét. Churchill Roosevelttel való 1941. augusztusi találkozója után úgy fogalmazott, hogy az elnök „*egyre provokatívabb*”, és „*olyan incidensre vár, ami után jogosan léphet háborúba.*”²² Ma már tudjuk, hogy ez az incidens végül nem az Atlanti-, hanem a Csendes-óceánon következett be.

A második világháború előestéjén Rooseveltt és tanácsadói arra a következtetésre jutottak, hogy az Egyesült Államok biztonságát az atlanti térségben is veszélyek fenyegetik. Az atlanti csatában a hagyományos szövetséges partner, a brit flotta érzékeny veszteségeket szenvedett, és a német tengeralattjárók az óceán egyre nagyobb térségeit vonták ellenőrzésük alá. Az amerikai biztonsági zóna kiterjesztése nemcsak a britek megsegítését, hanem az Egyesült Államok nemzetbiztonsági érdekeit is szolgálta. A 1940–1941-ben bekövetkező események hatására a Rooseveltt-adminisztráció megértette, hogy sem az Atlanti-, sem a Csendes-óceán nem védi már úgy az Egyesült Államokat az eurázsiai kihívókkal szemben, mint korábban. Így kérdésessé vált, hogy felelős politika-e az izolacionizmus és a semlegesség fenntartása olyan nagyhatalmakkal szemben, amelyek az angolszász liberalizmus- és demokráciafelfogástól markánsan eltérő eszméket képviselnek, és a második ipari forradalom technológiai és üzemszervezési adottságait kihasználva az eurázsiai térség egyre nagyobb részét ellenőrzésük alá vonni, hogy az amerikaival azonos dimenziókkal rendelkező „nagyterg gazdaságokat” hozzanak létre. Ugyan egyelőre Németország és Japán testesítette meg lépéseivel ezt a veszélyt, de potenciálisan Oroszország/Szovjetunió is rendelkezett hasonló lehetőségekkel. Különös veszélyt

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

jelenthetett, ha a német és a szovjet ipari potenciál számottevő része egyetlen kézbe kerül. Ez bekövetkezhetett volna egy német győzelem esetén a kelet-európai térség feletti ellenőrzés megszerzésével, de úgy is, ha a Szovjetunió „túlnyeri” magát a világháború végén. Erre a lehetőségre vonatkozott Truman nevezetes mondata 1941-ben: *„Ha úgy látjuk, hogy Németország nyeri meg a háborút, akkor Oroszországot kell segítenünk, ha Oroszország kerekedik felül, Németországot kell segítenünk, és hagyni kell, hogy egymást gyilkolják.”*²³ A későbbi elnök még szenátorként elhangzott mondata kegyetlen éleslátással utalt az eurázsiai hatalmi verseny igazi tétjére az Egyesült Államok szempontjából.

Roosevelt és tanácsadói hamarabb realizálták az Egyesült Államokra leselkedő veszedelmet, mint az amerikai közvélemény. Emiatt formálták úgy az eseményeket, hogy az Egyesült Államok végül beavatkozott az eurázsiai hatalmi viszonyok alakulásába. Mindebben az amerikai külpolitika „forradalmi fordulata” érhető tetten. Annak elismerése, hogy mostantól igenis számít, mi történik Euráziában. Sőt, ha az eurázsiai „Világszigetet”, vagy annak számottevő részét egyetlen nagyhatalom vonja ellenőrzése alá, az magától értetődően létfontosságú veszélyt jelent az Egyesült Államokra nézve. Ettől fogva az Egyesült Államok történetében többé nem lehetett szó hagyományos értelemben vett izolacionizmusról. Viszont kérdéses maradt, milyen mértékben kell ellenőrzés alatt tartani az eurázsiai térséget. E kérdés megválaszolásában kivételes jelentősége volt a nagy amerikai stratégiai gondolkodónak és geopolitikusnak, Nicholas Spykman-nek (1893–1943). Spykman ugyan nem élte meg a második világháború végét, de az eurázsiai Peremövezetről (Rimland) alkotott felfogása nagyban meghatározta a hidegháború korának amerikai geopolitikai szemléletét.²⁴

Spykman szerteágazó munkásságából most csak azokat a gondolatokat emeljük ki, amelyek hozzájárulnak az Egyesült Államok hegemonista fordulatának jobb megértéséhez. Mackinder elgondolásait módosítva Spykman arra a következtetésre jutott, hogy nem Oroszország európai része és Szibéria (= Heartland) birtoklása az eurázsiai „Világsziget” feletti hatalom kulcsa, hanem az e területeket nyugatról délről és keletről közrefogó Peremövezet (Rimland) ellenőrzése. A Rimland magában foglalja Európa nyugati és középső részét, a Mediterráneumot, a Közel-Keletet, a közép-keleti térséget, Indiát és a szélesen értelmezett Távol-Keletet a tengerparti övezetekkel, valamint a szárazföldi Kínával. Spykman szerint a Mackinder által nagyrabecsült Heartland több okból is alkalmatlan, hogy önmagában eldöntse az eurázsiai hatalmi viszonyok alakulását. Egyrészt jelentős részén alacsony a népsűrűség, és számottevő területeken csak kedvezőtlen éghajlati körülmények között folytatható agrártermelés. Másrészt a Heartland vidékein a közlekedési infrastruktúra kiépítése nagy nehézségekbe ütközik, ami érdemben akadályozza az iparosítás esélyeit.

Spykman szerint Mackinder túlbecsülte a Heartland iparosításának lehetőségét, még akkor is, ha a szovjet erőltetett iparosítás valóban nagy eredményeket ért el az Uráltól keletre fekvő térségekben. Sőt bizonyos mértékig az itteni ipari potenciál tette lehetővé, hogy a Szovjetuniót a hitleri hadigépezet a legnehezebb pillanatokban sem tudta térdre kényszeríteni. Ezzel együtt a szovjetek a hidegháború évtizedeiben legfeljebb a világtermelés (GDP) 10–12%-át birtokolták, ami legalábbis a Heartland iparosításának korlátaira utal.²⁵ Emiatt nagyobb jelentőséggel bír a magas népsűrűségű – a Mediterráneumtól Kínáig terjedő – Peremövezet ellenőrzése, ahol egykor az emberiség első nagy civilizációi kibontakoztak. A Rimland birtoklása egyben arra is alkalmas, hogy megállítsa a Heartland – a hidegháború alatt a Szovjetunió – terjeszkedését nyugati, déli és keleti irányba. A Peremövezet birtoklása azt is megakadályozza, hogy a Heartland felől érkező erők kijussanak az óceánokra.

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

Spykman fejtegetései több vonatkozásban is megalapozták az amerikai nagystratégia alakulását a második világháború után. Egyrészt kijelölték a hidegháborús *containment* főbb szempontjait. Az amerikai külpolitika elsősorban arra törekedett a hidegháború évtizedeiben, hogy megakadályozza, a Szovjetunió tengerparti övezeteket szerezzen és kijusson az óceánokra. Ez tette lehetővé, hogy a Szovjetuniót, mint eurázsiai kontinentális nagyhatalmat korlátok között tartsák, miközben az Egyesült Államok globális hatalomként viselkedett.²⁶ Emiatt volt komoly tétje a koreai és a vietnámi háborúnak, valamint Afganisztán szovjet megszállásának. S ebből vezethető le a NATO létrehozása is, ami biztosította Nyugat-Európa védelmét. A NATO nemcsak a Szovjetunió atlanti térségbe történő kijutását akadályozta meg, hanem azt is, hogy a nyugat-európai, főleg a (nyugat)német és a szovjet ipari potenciál egyetlen kézbe kerüljön. A Madridtól Tokióig a Közel-Keleten, Dél-Ázsián és a Távols-Keleten keresztülhúzó „bekerítési félhold” az 1950-es években katonapolitikai szempontból fejezte ki, hogy meg kell akadályozni a Szovjetunió déli irányú előrenyomulását. Az Eisenhower-adminisztráció idején erre irányult Dulles külügyminiszter „paktummániája”, ami a Rimland országaival kötött két- vagy többoldalú egyezményeket jelentette. Bárhogy értelmezzük Spykman gondolatait, az eurázsiai térséggel kapcsolatos amerikai érdekek csakis aktív külpolitika révén voltak garantálhatók. A visszatérés az izolacionizmushoz többé nem tűnt lehetségesnek. Spykman munkássága az Egyesült Államok hegemonista fordulatának egyik legfontosabb elméleti megalapozását jelentette.

IRODALOM

- DEGLER, Carl, N. (1993): *Az élő múlt. Milyen erők formálták a mai Amerika képét?* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- FEINSTEIN, Charles – TEMIN, Peter – TONIOLO, Gianni (2008): *The World Economy between the World Wars*. Oxford University Press, Oxford.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195307559.001.0001>
- FISCHER Ferenc (1992): *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél kapcsolatok fő vonásai (1945-1989)*. IKVA, Budapest.
- FRANKOPAN, Peter (2020): *Selyemutak. Egy új világtörténet*. Park Könyvkiadó, Budapest.
- GILPIN, Robert (1981): *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511664267>
- JOHNSON, Paul (2007): *A modern kor. A huszadik század igazi arca*. XX. Század Intézet, Budapest.
- KENNEDY, Paul (1989): *The Rise and Fall of the Great Powers*. Vintage Books, New York.
- KENNEDY, Paul (1992): *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KINDLEBERGER, Charles P. (1973): *The World in Depression. 1929–1939*. University of California Press, Berkeley.
- KINDLEBERGER, Charles P. (1993): *A Financial History of Western Europe*. Oxford University Press, New York.
- KRAUTHAMMER, Charles (1990/1991): *The Unipolar Moment*. In: *Foreign Affairs*, Vol. 70. No. 1. America and the World, 23-33.

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.

Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

<https://doi.org/10.2307/20044692>

- LANDES, David, S. (1986): *Az elszabadult Prométheusz*. Gondolat, Budapest.
- LUNDESTAD, Geir (1986): *Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952*. *Journal of Peace Research*, Vol. 23. No. 3. 263-277.
<https://doi.org/10.1177/002234338602300305>
- MAGYARICS Tamás (2014): *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: érdekek és értékek*. Antall József Tudásközpont, Budapest.
- MACHLUP, Fritz (1977): *A History of Thought on Economic Integration*. Columbia University Press, New York.
<https://doi.org/10.1007/978-1-349-03171-9>
- MILWARD, Alan (2000): *The European Rescue of the Nation-state*. Routledge, London.
<https://doi.org/10.4324/9780203982150>
- RÁNKI György (1981): *Gazdaság és külpolitika*. Magvető Kiadó, Budapest.
- ROSTOVÁNYI Zsolt (2004): *Az iszlám világ és a Nyugat*. Corvina, Budapest.
- SPYKMAN, Nicholas John (1942): *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Harcourt Brace and Company, New York.
- SPYKMAN, Nicholas John (1944): *The Geography of the Peace*. Harcourt Brace and Company, New York.
- SZILÁGYI István (2018): *Geopolitika*. Paigeo, Budapest.
- SZŰCS Anita (2016): A hidegháborús nemzetközi rend születése – társadalmi érdekcsoportok hatása az államérend fogalmára. *Világpolitika*, 1. évf. 1. sz. 64-85.
<https://m2.mtmt.hu/gui2/?mode=browse¶ms=publication:3234555>
- TREBILCOCK, Clive (1981): *The Industrialization of the Continental Powers. 1780-1914*, Longman, London.
- VAN DER WEE, Herman (1986): *A lefékezett jólét*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

ABSTRACT

Zsinka, László

The hegemonic turn of American foreign policy in the 1930s and 1940s

Part One: Geopolitical and World Economic Challenges in the Interwar Period

In my study, I present the turn of American foreign policy at the end of the Second World War with its fundamental consequences. From 1944-45, the United States undertook a leadership of the newly created world order, which resulted in a break with isolationist traditions. Ideas related to the liberal world order were included in a coherent system by the Grand Design represented by President Roosevelt. Although its full realization was not possible due to the unfolding Cold War, the legacy of the Grand Design, through the nascent United Nations and other international institutions, greatly determined the evolution of the post war world order. Roosevelt and his advisors came to the conclusion that the United States should assume the leading role as a result of the shocking economic and political crises, and their related side as were also organized in to a system based on these experiences. The present study does not primarily seek to analyze the Grand Design, but to explore the complex reasons and motives, how the United States decided to pursue an active foreign policy. So, instead of a descriptive analysis, I focus more on the origin and the reasons. It should not be forgotten that it is one of the most important changes in power politics in the 20th century. It also has considerable importance within the framework of the secondary school curriculum.

Key words: hegemony, isolationism, idealism/realism, multilateralism, liberal world order.

JEGYZETEK

- ¹ Az angolszász szakirodalomban hegemon stabilitás elméletének is szokás nevezni. KINDLEBERGER, Charles P. (1973): *The World in Depression. 1929–1939*. University of California Press, Berkeley; GILPIN, Robert (1981): *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511664267>
- ² JOHNSON, Paul (2007): *A modern kor. A huszadik század igazi arca*. XX. Század Intézet, Budapest, 231-234.
- ³ KENNEDY, Paul (1992): *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 144, 193.
- ⁴ KENNEDY (1992) 144, 193.
- ⁵ KENNEDY (1992) 193.
- ⁶ A két világháború közötti világgazdaságról áttekintés: FEINSTEIN, Charles – TEMIN, Peter – TONIOLO, Gianni (2008): *The World Economy between the World Wars*. Oxford University Press, Oxford.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195307559.001.0001>
- ⁷ JOHNSON (2007) 249-250.
- ⁸ Az exportált termékek alacsony aránya az Egyesült Államok GDP-jében: 1914-ben 10%, 1929-ben csak 8%.
- ⁹ DEGLER, Carl, N. (1993): *Az élő múlt. Milyen erők formálták a mai Amerika képét?* Európa Könyvkiadó, Budapest, 484.
- ¹⁰ Ezt a kettősséget juttatja kifejezésre MAGYARICS Tamás (2014): *Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Mítosz és valóság: érdekek és értékek*. (Antall József Tudásközpont, Budapest) című alapvető monográfiája, ahogy már alcíme is mutatja.
- ¹¹ WAPSHOTT, Nicholas (2014): *Keynes és Hayek*. Napvilág Kiadó, Budapest, 162.
- ¹² VAN DER WEE, Herman (1986): *A lefékezett jólét*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 255-285.
- ¹³ FISCHER Ferenc (1992): *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél kapcsolatok fő vonásai (1945-1989)*. IKVA, Budapest, 44.

Zsinka László: Az amerikai külpolitika hegemon fordulata az 1930–1940-es években.
Első rész: Geopolitikai és világgazdasági kihívások a két világháború között

- ¹⁴ A Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD).
- ¹⁵ A két világháború közötti gazdasági problémák tárgyalása főleg az alábbi művek alapján: KINDLEBERGER, Charles P. (1993): *A Financial History of Western Europe*. Oxford University Press, New York, 319-390.; LANDES, David, S. (1986): *Az elszabadult Prométheusz*. Gondolat, Budapest, 497-577.; VAN DER WEE (1986) 313-314., 383-386.; RÁNKI György (1981): *Gazdaság és külpolitika*. Magvető Kiadó, Budapest, 154-161.
- ¹⁶ SZÜCS Anita (2016): A hidegháborús nemzetközi rend születése – társadalmi érdekcsoportok hatása az államérdek fogalmára. *Világpolitika 1. évf.* 1. sz. 64-85., 74., 83.
<https://m2.mtmt.hu/gui2/?mode=browse¶ms=publication;3234555>
- ¹⁷ Kindleberger klasszikus tézise a hegemonia nélküli anarchiáról a két világháború között: KINDLEBERGER (1973)
- ¹⁸ TREBILCOCK, Clive (1981): *The Industrialization of the Continental Powers. 1780-1914*, Longman, London.
- ¹⁹ FRANKOPAN, Peter (2020): *Selyemutak. Egy új világtörténet*. Park Könyvkiadó, Budapest, 288-314.
- ²⁰ Mackinder nézeteinek alapos elemzése: SZILÁGYI István (2018): *Geopolitika*. Paigeo, Budapest, 52-68.
- ²¹ Az Egyesült Államok sebezhetetlenségének 1940-41-es kríziséről: MAGYARICS (2014) 283., 287-288.
- ²² MAGYARICS (2014) 284.
- ²³ MAGYARICS (2014) 326.
- ²⁴ SPYKMAN, Nicholas John (1942): *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. Harcourt Brace and Company, New York; SPYKMAN, Nicholas John (1944): *The Geography of the Peace*. Harcourt Brace and Company, New York.
- ²⁵ KENNEDY (1992) 411.
- ²⁶ Az USA–SZU erőviszonyok elemzése: FISCHER (1992) 21-48.